

történő, alapos elemzése után Ostrowska arra a megállapításra jut, hogy a szövegekben tett határozott erőfeszítések a lengyel nemzeti identitás megszilárdítására, illetve az ország Európa geopolitikai szerkezetébe való beillesztésére, részben sikertelenek maradtak, mégpedig a szövegekben kimondatlanul ott lappangó női vágy miatt. A narratívát átjáró asszonyi vágy, a tanulmány írója szerint, mintegy „lyukat üt” a nemzeti történelmi elbeszélés szövetébe, aláássa a lengyel férfiasság hegemónikus értelmezését.

A második világháború után megszületett Sienkiewicz Trilógiájának a filmes feldolgozása is. Két rész még a kommunizmus időszaka alatt készült el, a harmadik a kommunizmus bukása után. Jaltát követően Európa politikai berendezkedése gyakorlatilag a szovjet totalitárius hatalom hódító törekvéseinek a megvalósulását tükrözte. Ostrowska meglátása szerint, az új politikai viszonyok között Sienkiewicz nosztalgikus megemlékezése Lengyelország egykori hódítói ambícióiról egyféle kompenzációként szolgált a lengyel nemzet számára, még a Trilógiát „anakronisztikusságáért” és „beszűkült látóteréért” ért támadások ellenére is. Nemzeti érzelmeket megmozgatva, a három regény beteljesítette az író által nekik szánt „lelkésítő” küldetést. Jerzy Hoffman rendező számára a Trilógia filmes adaptációja egy élet feladatává, nemzeti küldetéssé vált, ami harmincévnyi munka árán valósult végül meg. Érdekesség, hogy a háború utáni politikai helyzet miatt a három regény fordított sorrendben kerülhetett csak filmvászonra.

Összegzésében Ostrowska Norman Daviesszel ért egyet, aki Lengyelország története (*Heart of Europe*) című könyvében úgy fogalmaz, hogy Lengyelország földrajzilag mindig is a Kelethez tartozott, minden más értelemben azonban a Nyugathoz kötik szoros szálak. Ostrowska szerint azáltal, hogy helyet adnak az orientalizmusról történő értekezésnek, és bizonyos távolságból vizsgálják a Keletet, mind Sienkiewicz regényei, mind Hoffman filmjei a Nyugathoz törekszenek kapcsolni a lengyel identitást. A Sienkiewicz fejében megszületett lengyel népi-nemzeti elképzelés a tatárokkal és kozákokkal benépesített Keletről a lengyel-ség ellenpontját hivatott képviselni. Egy egységes lengyel identitás megszilárdításához szükség volt a Másikra, az ellentétre. Ostrowska elemzésének fontos eleme, hogy a Nyugatot a férfi hatalmával, a Keletet a nő behódolásával hozza párhuzamba. Elemzése végén arra a végkövetkeztetésre jut, hogy hiába igyekeznek Sienkiewicz regényei és Hoffman adaptációi kialakítani és megszilárdítani egy általános patriarchális politikai és nemzeti narratívát, a női tekintet, és az ahhoz kapcsolódó asszonyi vágy rendre felforgatja a rendszert, élesen megkérdőjelezve és elbizonytalanítva a patriarchális nemzeti diskurzus érvényességét.

Décsi Tímea

A török társadalom és irodalma kettős vonzásban: iszlám és globalizáció

Geiger, Thomas – Şenocak, Zafer: Zwischen Anatolischem Islam und Globalisierungsmaschine. Ein Gespräch zur politischen und literarischen Entwicklung in der Türkei. = Sprache im technischen Zeitalter. 2011. 199. no. 315-326. p.

A Kölnben megjelenő irodalomtudományi-kritikai folyóirat munkatársa Zafer Şenocak (sz. 1961) Németországban élő török migráns íróval készített interjút. A kora ifjúságától Németországban élő, szülőhazája és a nyugat világában egyenértékűen jártas író –elgondolkodtató kontraszthasonlatokat bevetve – távlatos összegzést ad a változó török identitás Európa-konform vonásairól, melyekkel a csatlakozást előkészítő folyamat egyes zökkenőitől függetlenül ma már egyre erősebben a kontinenshez húz. Ez az identitáskép természetesen ezernyi részletével mutatkozik meg az irodalomban

Törökország újabb, kiterjedt gazdasági és társadalmi fellendülése az 1980-as években már betagozódott a globalizációs folyamatokba. A technológia rohamos fejlődése során végbement az ország nagyléptékű urbanizálódása: a 60-as években a népesség 60-65%-át adó falu lakossági aránya – persze, erőteljes demográfiai robbanás mellett – mára 10-15%-ra csökkent, Isztambul vagy Ankara város-óriásokká, a középvárosok nagyvárosokká nőttek. A sikerorientált, szorgos új városi tömeg testesíti meg az addig hiányzó burzsoáziát, amely például az európai nyugaton még a 19. században jelent meg. Az eltérés az új török burzsoázia erős kispolgári jellegében mutatkozik meg, kulturális fogyasztó szokásait illetően persze „globális”, 21. századi jegyekkel. A váltás a civil társadalmiság dominanciája irányába mutató, fokozatos politikai átrendeződéssel járt. A török politika katonai „gyámolítása”, ami a hadsereg többszöri hatalomátvételében megnyilvánult (utoljára 1980-ban), ezzel idejétmülttá vált; igaz: a frontális európai szembenállás feloldódása óta a katonák súlya maga is a NATO délkeleti „bástyájának” szerepével egyenes arányban csökkent.

A török katonai kaszt egyébként is a Kemal-i reform- és haladásszellem öreként avatkozott be a gyakori anarchiába fúló politikai folyamatokba, mint ahogy maga a Kemal-i rendszer is egyfajta „nevelési diktatúra” volt, és az oszmán birodalmi múltját levető ország világi modernizációjának útját követte. Ezen az úton járt azzal is, ahogy az állam szigorú laicizálását véghez vitte. Mindezzel azonban még eléggé távol volt a pártpluralizmus minimumát követelő politikai demokráciától, melynek kibontakoztatásához utóbb, a háború után, egy-egy lépéssel, paradox módon, olykor éppen a hadsereg beavatkozása vitte közelebb a társadalmat. Kétségkívül rendőrállami mód-

szerei sem a demokráciának kedveztek, de egy-egy korfordulón a szerepét betöltve, mindannyiszor magától vissza is vonult a maga körletébe.

Kemal Atatürk reform-etatizmusa a vallást – a kisebbségi keresztény felekezetekkel együtt az iszlámot is – a magánszférába utalta. Különös erőszakot ezzel nem tett a vallási hagyományokban élő társadalmon, hiszen a kozmopolita képződményt megtestesítő birodalmi előzmény maga sem állt vallási alapokon, a népesség vallási identitása az iszlám irányzatait tekintve is régióról-régióra változó volt. A török történeti-etnikai, illetve mára: nemzeti identitás fő kötőeleme napjainkig ugyanakkor azonban az iszlámmal képviselt vallás. (Európán belül Şenocak szerint Lengyelország szolgál példával ugyanerre.) Már csak ezért sem vonhatta maga után a török modernizáció a vallásosságnak a nyugati világra jellemző visszaszorulását. Sőt, e tekintetben éppen az utóbbi évtizedekben a vallási tudat további erősödése figyelhető meg, s ez nem egyébbel, mint az új keletű nemzeti polgárosodással áll egyenes összefüggésben. Hozzá tartozik a tényálláshoz: az új vallásosság alapvetően az apolitikus magatartású, a köztörvénykezéstől is távol maradó, ősi alevita hagyomány alapján áll; ez az ún. anatóliai iszlám, egyfajta népi vallásosság, amely bizonyos rokonságot mutat a modern nyugati felszabadító teológiával. Nota bene: az anatóliai törökök és kurdok közös örökségéről van szó. Az alevita típusú iszlám világképének klasszikus feldolgozása egyébként Yunus Emre 13. századi költőről maradt ránk. Az alevita örökség elsősorban közrejátszik abban, hogy az új polgárosodással egybefonódó vallási megújulás jelensége szinte az európai kapitalizmus bölcsője felett álló kálvinizmus egykorú szerepére emlékeztet. A megújulási folyamat része a teológia törekvése a középkor iszlám felvilágosodás – a Közel-keletről és a mór Spanyolországból egyaránt ismert – hagyományainak felelevenítésére.

*

A modernizáció során, különösképpen a nagyarányú városiasodással átalakuló török mentalitás csorbitatlan individualista eleme, melyet, mondhatni: felvilágosult vallásossága sem korlátoz, mára tökéletesen kompatibilissé vált az európai személyiségkultúrával. Ez visszatükröződik a széleskörűen fejlett irodalomban. A török irodalmi modernitás bölcsője természetesen a gazdasági és társadalmi átalakulásban sokáig élenjáró Isztambul, amihez e hasonlíthatatlan metropolis régtől formálódó toleráns szelleme és kozmopolitása is hozzájárult. Nem véletlenül e város fia, a város ősvilágát is megidéző Orhan Pamuk (sz. 1952) szerezhette meg a török irodalom számára az első Nobel-díj dicsőségét (2006), amit már Marcel Proust nyomdokain haladó elődje és mestere: A. H. Tanpınar (1901-1962) kiérdemelhetett volna, ha Európa már korábban érdeklődik a perifériáin virágzó irodalmi

kultúrák iránt. Pamuk – Şenocak szemében – mindazáltal stílusban és mód-szerben messze nem éllóvasa a török irodalmi modernségnek, emberképe bizonyos mértékig konvencionális. Ezzel együtt Isztambul múltjában kutakodó művei felülmúlhatatlanok. Az ízig-vérig modern paradigma Oğuz Atay (1934–1977) kései műveiben jelenik meg. A tartalmi-formai kliséket egymás után levető követői a 80-as évektől léptek fel, alaposan megküzdve a katonai rendszer erős cenzúrájával. A nagy hagyományokkal bíró, és például az örménykérdésben máig sem teljesen leküzdött törökországi cenzúra mindenekelőtt a közéleti-politikai sajtót sújtotta, de gyakran elért az irodalmi-művészeti szféráig. Ma szabadon virágzik a politikának hátat fordító, posztmodern reflexivitás és játékosság is. További, lényeges változás: a kultúrpolitikailag korábban folyamatosan elvárt újtörök nyelvhasználat áttörése az archaikus idióma irányába. Napjaink török irodalmának, közelebről a prózának talán a legrokonszenvesebb vonulatát a jelen és a térben-időben messzire vezető múltat egybekapcsoló motivika jellemzi. Ebben a motivikában a török néptörténet az egykori Birodalom térképen rajzolódik ki, melynek jellegzetes pontjai Isztambul mellett: Thessaloniki, Aleppó, Kairó vagy Beirut. Ebben van valami hasonlatosság a német irodalmi topográfiához. Az új irodalomfejlődés – a nyugati viszonyokkal nagyon is egybehangzó – fonákja: a sajtó- és kiadói szerkezet nagyarányú, a kommerszet előnyben részesítő koncentrációja.

*

Kelet (vagy: dél-kelet) és nyugat szimbiózisa a török irodalom kereteiben és a nyelvváltó írótehetségek kiadásában megvalósult. Mi választhatná el Törökországot Európától? A gazdasági fejlettség és pénzügyi szoliditás adatai nagyságrenddel jobbak, mint voltak a keleti bővítési kör országainál. A csatlakozási folyamat megindításához török részről tulajdonképpen két párhuzamos narratíva szolgált: az EU-tagság tényleges elérése mellett a felzárkóztatási folyamat stratégiai-metodikai haszna önmagában a továbbfejlődés szempontjából. E tekintetben a török „Európa-Minisztérium” igen következetesen szolgálja az országot. Legfeljebb, ha most: Európa pénzügyi válsága idején volna esedékes a csatlakozás, talán „meg sem érné” a belépés az ország számára. Az EU iránti érdeklődés az utóbbi időben a válsághelyzettől függetlenül is jelentősen visszaesett a közvéleményben. Az Európához tartozás legalább virtuálisan azonban kétségtelen igény a török társadalom részéről, és nem egy tekintetben tulajdonképp: valóság. – Az EU számára oly problematikus kurdkérdés kezelése ma még hagy ugyan némi kívánni valót maga után, a vidék új polgárisulásával járó decentralizáció azonban e tekintetben is valódi esélyekkel kecsegtet. A kurdok egyébiránt végre már levegőhöz jutnak az irodalom, a kultúra területén:

jelentős írójuk: Mehmet Uzun országszerte, tehát török nyelven is ismert; Bejan Matur, kurd identitása jegyében fellépő, kétnyelvű költőnő jóindulatú fogadtatása szintén biztató. A török kultúrpolitika fontos gesztusának számított legutóbb kurd irányban: népeposzuk kétnyelvű díszkiadása.

*

Az itt meginterjúvolt Şenocak 1970-ben a szüleivel került Münchenbe, ahol érettségizett, és a bölcsészetet is elvégezte. Írói nyelveként a németet választotta. A 80-as évek kezdetétől jelentkezett versekkel és török irodalmi fordításokkal, kritikai tanulmányokkal, majd szépprózával is. A 90-es években a *Sirene* címmel megjelenő, nemzetközi szemhatáru irodalmi folyóirat társszerkesztője volt. Műveinek szemléletére a kelet-nyugati tapasztalat szintézise jellemző.

Komáromi Sándor

SZEMLE

Kisebbségek nyelvhasználata

Sokféleségre nevelve:

A multikulturalizmus nyelvének megtanulása

Voyer, Andrea: Disciplined to diversity: learning the language of multiculturalism = Ethnic and Racial Studies, 2011, 34 vol. 11. no 1874-1893. p.

A cikk szerzője az egyén modern multikulturális tudatosságára való nevelés, oktatás fontosságára hívja fel a figyelmet. A változatosságra (sokféleségre) nevelési képzések elemzésekor a szerző arra a következtetésre jut, hogy éppen az ilyen képzés az, aminek eredményeképpen el lehet jutni az elvont filozófiai eszméktől olyan kulturális és morális keretekhez, amiket az egyén arra használ fel, hogy kialakítsa a maga identitását, megértse e keretek értelmét, és ebbe másokat is bevonjon. A szerző azáltal, hogy bemutatja, hogy az emberek a multikulturális szókincs elsajátítása során szerzik meg a szükséges kompetenciákat, kétségbe vonja azt a szemléletet, hogy a bigottság és az elfogadás egyaránt az egyén szerves részét képezi. Az igazán multikulturális „én” nem csak az egyén belső tulajdonságainak természetes kivetítése. Ehelyett arról van szó, hogy az emberek a sokféleséggel való szembesülés során a modern identitásaikat a nyelv használatában, a használt szavak értelmének megtárgyalása során alakítják ki.

A szerző szerint a multikulturalizmus fogalma ellenáll a leegyszerűsített definícióknak, amelyek szerint a fogalom pl. egy erkölcsi teória, amely az Emberi Jogok Nyilatkozatából vezethető le, vagy hogy ez egy olyan politikai ideológia, amely kétségbe vonja a Nyugatnak azt a hagyományát, ami a hangsúlyt az egyéni szabadságra és jogokra helyezi, hogy ez egy gazdasági stratégia lenne, vagy egy kifejezett politikai és jogi megközelítés lenne, amit pl. Ausztrália és Kanada is magáévá tett a marginalizált csoportok bevonására szólítva fel az oktatásban, a médiumokban. A szerző ezek helyett a multikulturalizmus fogalmát olyan politikára, perspektívára, szervezetekre és egyénekre tartja érvényesnek, akik és amelyek a fogalom körébe belefoglalják, óvják, elfogadják és ápolják a nemek közötti egyenlőséget, a változatos szexuális helyzeteket és irányultságokat, a hátrányos helyzetű csoportokat és egyéneket, valamint a nem domináns etnikulturális csoportokat is.

A szerző tanulmányának célja, hogy rámutasson a kis csoportokban történő diverzitással (sokféleséggel) foglalkozó képzések fontosságára. A multikulturális normáknak e keretben történő terjesztése hatékony, de az